

CSALÁD- ÉS HÁZTARTÁSSZERKEZET

MONOSTORI JUDIT – MURINKÓ LÍVIA

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

- » A 2011-es népszámlálás idején 4,11 millió magánháztartás volt Magyarországon. A magánháztartásban élők száma 9,697 milliót tett ki, ami a népesség 97,5%-a.
- » A legutolsó népszámláláskor egy háztartásra átlagosan 2,36 fő jutott. Az átlagos háztartásméret évtizedek óta csökken, melynek fő oka az egyszemélyes háztartások gyakoribbá válása, a gyermekszám és a kisgyermekes családok arányának csökkenése.
- » Az egyszemélyes háztartások aránya 1990 és 2011 között 24%-ról 32%-ra nőtt. 2011-ben 1,317 millió háztartás tartozott ebbe a típusba, vagyis a lakosság 14%-a egyedül élt. Az egyedül élők mintegy kétharmada nő, és arányuk az idősebb korosztályokban a legmagasabb.
- » 1990 és 2011 között 44%-ról 33%-ra csökkent azoknak a családoknak az aránya, amelyekben 15 év alatti gyermekek nevelkednek. A gyermekes családokon belül az utóbbi évtizedekben a kétgyermekes családmodell vesztett a súlyából.
- » A párkapcsolaton alapuló családok aránya mérsékelten csökkenő tendenciát mutat, 1990-hez képest 85-ről 5 százalékponttal esett vissza. Emellett a házas- és élettársi kapcsolatok aránya alapvetően rendeződött át. Miközben a házasságon alapuló családoké 80%-ról 65%-ra csökkent, az élettársi kapcsolatra épülőké 4%-ról 15%-ra növekedett.
- » A gyermekek egyre nagyobb hányada nevelkedik olyan családban, ahol a szülők élettársi kapcsolatban élnek. A rendszerváltás időszakában a kiskorú gyermekek 4%-a élt ilyen családban, két évtizeddel később már 17%-uk.
- » Lényegében a fiatalok kései önállósodásának köszönhető az egyszülős családok arányának 16%-ról 20%-ra növekedése is, hiszen ezt az idősebb gyermek(ek)kel együtt élő egyszülős családok gyakoribbá válása eredményezte.
- » Az egyszülős családok döntő többségében továbbra is anyák élnek egy háztartásban a gyermekeikkel. 2011-ben a 15 év alatti gyermekeket nevelő egyszülős családok 91%-át ez a családszerkezeti forma adta.
- » A fiatalok kései önállósodásának következtében növekedett azoknak a fiatal felnőtteknek az aránya, akik szüleikkel élnek együtt. 1990 és 2011 között az érintett 20–24 évesek aránya 47-ről 71%-ra emelkedett, a 25–29 éveseké pedig 18-ról 43%-ra.

» A szüleikkel együtt élő fiatal és középkorú felnőttek egyre népesebb csoportot képviselnek. 2012-ben a 30–49 éves nők 14%-a, a férfiak 23%-a közös háztartásban élt az egyik vagy mindkét szülőjével. Nem tekinthetők azonban egységes csoportnak: eltérő élet-helyzetek, társadalmi és demográfiai háttér jellemzi őket, és különféleképpen értékelik az elköltözés előnyeit és hátrányait. Négy tipikus csoportjuk különíthető el: a kényelmes „mama

hotel” lakói (40%), a szűkös „mama hotel” lakói (21%), az elvált visszaköltöző szülők (21%) és a háromgenerációs családok (18%).

» A három- vagy többgenerációs családban élők (együttélő nagyszülők, szülők és unokák) aránya folyamatosan csökken, így a népességen belül egyre nagyobb hányadot képviselnek az egy vagy két generációból álló háztartások.

A HÁZTARTÁSOK ÉS CSALÁDOK MÉRETE ÉS ÖSSZETÉTELE

Két és fél évtizeddel ezelőtt, az 1990-es népszámlálás idején 3,89 millió *magánháztartás*^F volt Magyarországon. A háztartások száma 2001-re 3,86 millióra, 2011-re pedig 4,11 millióra növekedett. 2011-ben a magánháztartásban élők száma 9,697 milliót tett ki, ami a népesség 97,5%-a. A 2011-es népszámlálás 235 ezer intézeti háztartásban élőt és 5571 hajléktalanat számolt össze.¹

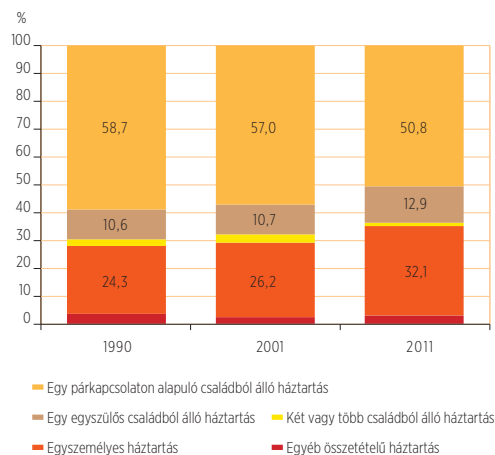
Egy háztartásban 1990-ben és 2001-ben átlagosan 2,6 fő élt, 2011-re pedig a háztartások átlagos nagysága 2,36 főre csökkent. Ennek fő oka az egyszemélyes háztartások gyakoribbá válása és a kisgyermekes családok arányának csökkenése. A párkapcsolatra épülő családok átlagos nagysága 2001-ben 3,18 fő, tíz évvel később már csak 3,10 fő volt. Az élettársi kapcsolatban élők családnagysága ugyanebben az időszakban 2,98-ról 3,06 főre nőtt. A házaspárok és az élettársi kapcsolatban élők gyermekszáma közötti különbség egyre inkább csökkent. Az egyszülős családok száma növekedett ugyan, de az átlagos létszámuk a vizsgált időszakban gyakorlatilag nem változott (2011-ben 2,61 fő). Az egyszemélyes és az *egy családos háztartások*^F együttesen az összes háztartás közel 96%-át teszik ki, vagyis egyre ritkább, hogy több család vagy több, nem családot alkotó személy éljen egy fedél alatt (*1. ábra*).

A háztartások összetételét tekintve 1990 óta fokozatosan csökken az *egy családos, párkapcsolaton alapuló háztartások*^F aránya, de továbbra is ők alkotják a háztartások felét, és a népesség kétharmada ilyen háztartásban él. Azok a háztartások tartoznak ebbe a csoportba, amelyekben egy házas- vagy élettársi kapcsolatban élő pár él együtt (gyermekkel vagy anélkül). Az élettársi kap-

csolatok terjedését jelzi, hogy míg 2001-ben a háztartások 6%-át, 2011-ben már 9%-át élettársként együtt élő párok alkották (gyermekkel vagy anélkül). Ez azt jelenti, hogy 2011-ben az egy családból álló párkapcsolaton alapuló háztartások 18%-ában a partnerek házasságkötés nélkül éltek együtt (az élettársi kapcsolatokról lásd 1. fejezet).

Az *egyszülős családból álló háztartások*^F aránya 1990 és 2001 között stagnált, az utóbbi tíz évben viszont emelkedett (*1. ábra*). 2011-ben a háztartások 13%-át egy szülő és egy vagy több nőtlen, hajadon gyermeke alkotja. (Az egy szülő és házas, elvált vagy özvegy családi állapotú, felnőtt gyermeke(i) együttélését a népszámlálási adatközlések nem tekintik egyszülős családnak. Ebben az esetben a gyermeket egyéb rokonként írják össze – lásd Fogalmak.) A növekedés forrását azoknak az egyszülős családoknak a gyarapodása jelentette, ahol idősebb gyermekek élnek.

1. ábra. A háztartások megoszlása háztartástípus szerint, 1990, 2001, 2011

Forrás: KSH, 2011. évi népszámlálás. 5. Háztartások, családok életkörülményei, 2013.

¹ A népszámlálási adat jelentősen alulbecsüli a hajléktalanok számát, hiszen 2012-ben a hajléktalan ellátórendszerben gondozottak száma önmagában is meghaladta a 10 ezer főt.

Lényeges változás az *egyszemélyes háztartások*^F gyakoribbá válása is, amely tendencia az elmúlt tíz évben volt különösen erőteljes. 2011-ben már majdnem minden harmadik háztartás egyszemélyes: a népesség 14%-a, azaz 1,317 millió személy egyedül él. A nők körében a férfiakénál jóval nagyobb arányban fordul elő. Az egyedül élők között 1990-ben és 2001-ben a férfiak részesedése 35% körül volt, 2011-ben ez 39%-ra emelkedett. A nők és férfiak közötti eltérés csökkenésében szerepet játszanak a férfiak javuló halandósági viszonyai és a nőtlen férfiak körében gyakoribbá váló egyszemélyes életforma.

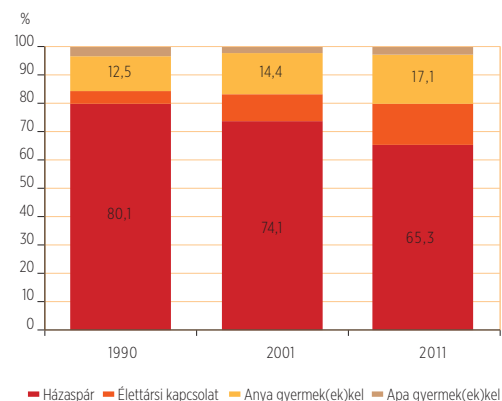
Magyarországon 2011-ben 2,713 millió családban^F 7,783 millió személy élt, a népesség 78%-a. A családok száma 1990 és 2011 között folyamatosan, összességében 182 ezer családdal csökkent, az átlagos családnagyság pedig 2,92 főről 2,87 főre változott.

A családok összetétele jelentős átalakuláson ment keresztül (2. ábra). A ház- vagy együttélő párok alkotta, párkapcsolaton alapuló családok aránya az 1990-es 84,5%-ról két évtized alatt 80,2%-ra csökkent. Ezen belül folyamatosan nőtt az élettársi kapcsolatok aránya. 2011-ben már a családok 15%-át, a párkapcsolaton alapuló családok 19%-át élettársi kapcsolatban élők alkotják, és 1,176 millió fő él élettársi kapcsolatban élő párok és esetleges gyermekeik alkotta családban.

A válások magas száma, az élettársi kapcsolatok viszonylag magas bomlékonysága és a szülői házból való elköltözés halasztása következtében az 1990-ben mért 16%-ról 2011-re 20%-ra növekedett az egyszülős családok aránya. 2011-ben 1,315 millió szülő és gyermek élt egyszülős családban. Döntő többségét az anya és gyermekei együttélése teszi ki, az apák és gyermekeik alkotta egyszülős családok meglehetősen ritkák (utóbbi családforma 2011-ben az egycsaládos háztartások 3%-át, az egyszülős családok 13%-át tette ki). 1990 és 2011 között az anya gyermekkel típusú családok aránya nőtt,

az apa gyermekkel típusúaké ellenben alig változott. Így összességében az egyszülős családokon belül az anyák és gyermekeik alkotta családok aránya az 1990-es 80%-ról 2001-re 88%-ra, 2011-re pedig 87%-ra változott.

2. ábra. A családok összetétele, 1990, 2001, 2011

Forrás: KSH, 2011. évi népszámlálás. 5. Háztartások, családok életkörülményei, 2013.

HÁZTARTÁS- ÉS CSALÁDSZERKEZETI VÁLTOZÁSOK AZ EGYÉNI ÉLETPÁLYA KÜLÖNBÖZŐ SZAKASZAIN

A magyar népesség háztartás- és családszerkezeti átalakulásainak többsége egy több évtizedes folyamatba illeszkedik, ugyanakkor bizonyos elemei jól köthetők a rendszerváltás okozta átalakuláshoz. Számos olyan jelenségnek is szemtanúi vagyunk, amelyek éppen az utóbbi évtizedben jelentek meg vagy változtak jelentősebb mértékben. Bizonyos folyamatok egy irányba mutatnak, míg mások újra és újra visszatérő mintákat hoznak létre a magyar társadalom családszerkezet szerinti struktúrájában.

A családszerkezeti átalakulásokra ható, hosszú távú, egy irányba mutató folyamatok egyike a termékenység folyamatos csökke-

1. táblázat. A népesség háztartás- és családszerkezet szerinti megoszlása, 1990, 2001, 2011

Háztartás- és családszerkezet	1990	2001	2011	
			Megoszlás (%)	Népesség-szám (ezer fő)
I. Egyedül élők	9,0	10,2	13,6	1318
1. Egyedül élő, 65 évesnél fiatalabb	5,4	5,5	7,9	762
2. Egyedül élő, 65 éves és idősebb	3,6	4,7	5,7	556
II. Párok, gyermek nélkül	17,5	17,7	17,9	1739
3. Pár gyermek nélkül, mindkettő 65 évesnél fiatalabb	10,8	10,4	10,4	1008
4. Pár gyermek nélkül, legalább az egyik 65 éves vagy idősebb	6,7	7,3	7,5	731
III. Párok, gyermek(ek)kel	52,4	52,4	48,3	4709
5. Pár egy 19 év alatti gyermekkel	12,4	10,4	10,4	1014
6. Pár két 19 év alatti gyermekkel	19,9	14,8	11,2	1089
7. Pár három vagy több 19 év alatti gyermekkel	6,4	6,7	6,0	585
8. Pár egy 19 év alatti és egy 19 éves vagy idősebb gyermekkel	3,4	4,2	3,4	327
9. Pár három vagy több gyermekkel, legalább egy 19 év alatti és legalább egy 19 éves vagy idősebb	1,6	2,6	3,3	320
10. Pár 19–24 év közötti gyermek(ek)kel	5,0	8,0	6,5	634
11. Pár 24 év feletti gyermek(ek)kel	3,6	5,7	7,6	741
IV. Egyszülős családok	10,7	11,5	15,5	1509
12. Egy szülő egy 19 év alatti gyermekkel	3,0	2,2	2,8	272
13. Egy szülő legalább két 19 év alatti gyermekkel	3,5	2,0	2,7	265
14. Egy szülő legalább két gyermekkel, legalább egy 19 év alatti és legalább egy 19 éves vagy idősebb	1,1	1,0	1,8	174
15. Egy szülő csak 19–24 év közötti gyermekkel vagy velük és idősebb gyermekkel	1,2	2,1	2,3	224
16. Egy szülő 24 év feletti gyermek(ek)kel	1,8	4,2	5,9	574
V. Többcsaládós háztartások	6,2	7,1	2,8	276
VI. Egyéb együttélési formák	4,4	1,1	1,5	150
Összesen (I–VI. sorok)	100,0	100,0	100,0	9701

Forrás: KSH, Népszámlálás 1990 és 2001, 2%-os minta, 2011, 10%-os minta; saját számítás.

Megjegyzés: Gyermeknek tekintettük azokat, akiket a kérdezettek gyermek státuszúnak jelöltek, azaz olyan személynek, aki legalább az egyik szülőjével együtt él. A népszámlálási adatközlésekben gyermeknek ezen a körön belül csak azokat tekintik, akiknek a családi állapota nőtlen vagy hajadon. Ebből adódóan a gyermekes családokban élők aránya a mi számításaink szerint valamivel magasabb, mint a népszámlálási adatközlésekben.

nése, amelynek következtében hazánk jelenleg Európa legalacsonyabb termékenységű országai körébe tartozik. Hatására erőteljesen visszaesett azoknak a családoknak az aránya, ahol 19 éven aluli gyermekek nevelkednek. Míg 1990-ben a népesség 51%-a, 2011-ben 42%-a élt ilyen családban. A csökkenés mértéke magasabb volt a párkapcsolaton alapuló családokban, mint az egyszülősök körében. Az előbb említett csoportban

a mutató értéke a vizsgált időszak alatt 44-ről 34%-ra esett vissza (1. táblázat).

A rendszerváltás után új jelenségként figyelhető meg a fiatalok sokkal későbbi önállósodása. Ez az együttélési formákban is lecsapódik, hiszen napjainkban lényegesen több fiatal felnőtt él még együtt a szüleivel, mint néhány évtizede, amikor rendszerint már a 20-as éveik elején saját családot alapítottak.

Az életpályán belül meghosszabbodó gyermekstátuszra utalnak azok a számítások, amelyek megmutatják, hogy az egyes korévekben mekkora azok aránya, akiknek a családon belüli státusza gyermek. A fiatalabb korosztályok tekintetében azt látjuk, hogy 1990-ben a 20–24 éves korcsoport 47%-a, 2011-ben pedig már 71%-a élt gyermekstátuszban. A 25–29 évesek esetében – ugyanezen időszak alatt – 18-ról 43%-ra növekedett a mutató értéke (3. ábra).

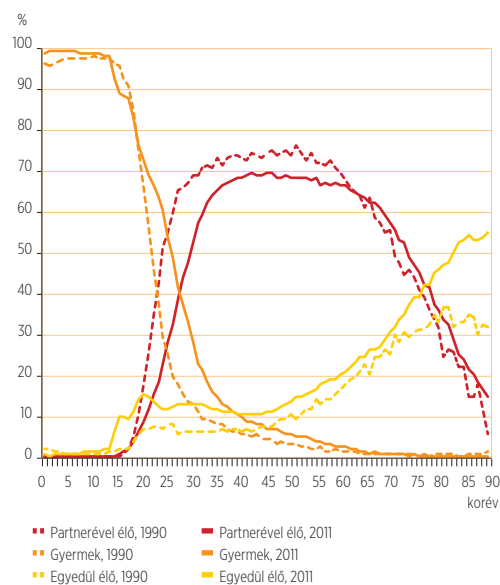
A szülői státuszok szempontjából ezek a jelenségek azt eredményezik, hogy a gyermeket vállalók az életpályájuk egyre későbbi szakaszában válnak szülővé, emiatt azonos gyermekszám mellett később fejeződik be a szülői életszakaszuk, hiszen a gyermekeik egyre később költöznek el a szülői házból. Ez utóbbit az támasztja alá, hogy míg 1990-ben a szülői státuszban levők 18%-a volt 50 évesnél idősebb, addig 2011-ben már 30%-uk.

A családszerkezeti változások egyik fontos mozgatórugója a párkapcsolatban élők arányának csökkenése. Ez a folyamat már a rendszerváltás előtti évtizedekben elkezdődött, az utóbbi évtizedben ráadásul felgyorsulni látszik. A párkapcsolatban élők aránya minden 60 év alatti korcsoportban csökkent (3. ábra). A legfiatalabbak körében ez a kései önállósodás és a kitolódó családalapítás jelenségével függ össze, míg a középkorúak esetében a törekenyebbé váló párkapcsolatok állnak a jelenség háttérében. A 60 év feletti korosztályok körében nem látunk csökkenést, sőt minden korcsoportban kicsit magasabb a párkapcsolatban élők aránya (3. ábra). Ez alapvetően a férfiak és a nők várható élettartamának közeledésével magyarázható, ami azt jelenti, hogy a férfiak életkilátásai jelentősen javultak az utóbbi években.

Az egyedül élők arányának növekedése több évtizede tartó folyamat. A *családi*

állás^F koréves adatait vizsgálva elmondható, hogy ez a növekedés minden életkori szakaszban jellemző, de a legjelentősebb változás az idősek, különösen a 70–75 év felettiiek körében mutatkozik (3. ábra).

3. ábra. A családi állás szerinti főbb státuszok korévenként, 1990, 2011

Forrás: KSH, Népszámlálás 1990, 2%-os minta, 2011, 10%-os minta; saját számítás.

Megjegyzés: A népszámlálásokban az alábbi családi állásokat különböztetik meg: 1. férj vagy feleség, 2. élettárs, 3. gyermekét egyedül nevelő szülő, 4. gyermek, 5. felmenő rokon, 6. egyéb rokon, 7. nem rokon. Az ábrán nem mindegyik státuszt ábrázoltuk. Partnerével élőknek tekintettük azokat, akiknek a családi állása férj, feleség vagy élettárs.

A családszerkezeti változások hosszú távú trendjeit tekintve egy irányba mutató jelenség, hogy egyre kevesebben élnek három- vagy többgenerációs családban. Ez nem csupán a több családból álló együttélési forma visszaszorulását jelenti, hanem az olyan családok csökkenő részarányát is, amelyekben a család szűk magja (apa, anya, gyermekek) mellett felmenő vagy egyéb rokonok is élnek.

GYERMEKEK A CSALÁDBAN

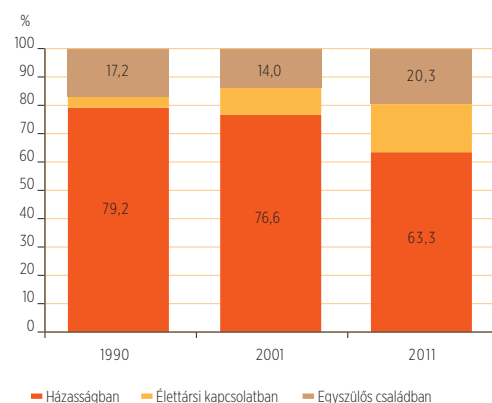
Ahogy korábban már említettük, a termékenység visszaesésével és a társadalom demográfiai öregedésével párhuzamosan csökkent azok aránya, akik kiskorú gyermek(ek)kel élnek egy háztartásban. Ugyanakkor a gyermekes családokat érintő változások nemcsak arányuk csökkenésében, hanem struktúrájuk módosulásában is tetten érhetők.

A 19 év alatti gyermekek körében az utóbbi két évtizedben határozottan visszaesett a szüleikkel kétgyermekes családban élők aránya. 1990-ben a gyermekek 39%-a tartozott ebbe a típusba, 2011-ben már csak 29%-uk (2. táblázat). Ugyanakkor azt is látni kell, hogy amennyiben nemcsak a rendszerváltás utáni időszakot vesszük figyelembe, hanem hosszabb távra tekintünk vissza, nem egy irányba mutató folyamatot látunk, hanem újra és újra visszatérő mintákat. A gyermekes családok gyermekszám szerinti struktúrája például 2011-ben pontosan ugyanazt a képet mutatja, mint 1970-ben.

Az élettársi kapcsolatok térhódításával párhuzamosan növekedett azoknak a gyermekeknek az aránya, akik szülei ebben a párkapcsolati formában élnek. 1990-ben a

19 év alatti gyermekek 79%-a házasságban élő szüleivel élt együtt, 2011-ben már csupán 63%-uk. Ugyanezen időszak alatt az élettársi kapcsolaton alapuló családok aránya 4-ről 17%-ra emelkedett (4. ábra).

4. ábra. A 19 év alatti gyermekek háztartásszerkezet szerinti megoszlása, 1990, 2001, 2011

Forrás: Népszámlálás 1990 és 2001, 2%-os minta, 2011, 10%-os minta; saját számítás.

Megjegyzés: Az adat az egyszülősként háztartásokra vonatkozik.

Az együttélési formák természetesen változnak az életpálya nagyobb periódusai során, ugyanakkor a mai társadalmakban egy-egy életszakaszon belül is jelentős

2. táblázat. A 19 év alatti gyermekek háztartásszerkezet szerinti megoszlása, 1990, 2001, 2011

Háztartásszerkezet	1990	2001	2011
(%)			
I. Egyszülősként	92,7	91,3	97,0
1. Párok, gyermek(ek)kel	76,3	78,7	77,3
1.1. Pár egy 19 év alatti gyermekkel	15,8	16,0	17,9
1.2. Pár két 19 év alatti gyermekkel	38,8	34,2	29,2
1.3. Pár három vagy több 19 év alatti gyermekkel	15,7	19,7	19,8
1.4. Pár 19 év alatti és idősebb gyermekekkel	6,0	8,8	10,4
2. Egyszülősként	16,4	12,6	19,7
2.1. Egy szülő egy 19 év alatti gyermekkel	5,5	4,7	6,8
2.2. Egy szülő legalább két 19 év alatti gyermekkel	9,2	6,1	9,3
2.3. Egy szülő 19 év alatti és idősebb gyermekkel	1,7	1,8	3,6
II. Többcsaládos és egyéb együttélési formák	7,4	8,7	3,0
Összesen (I–II. sorok)	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH, Népszámlálás 1990 és 2001, 2%-os minta, 2011, 10%-os minta; saját számítás.

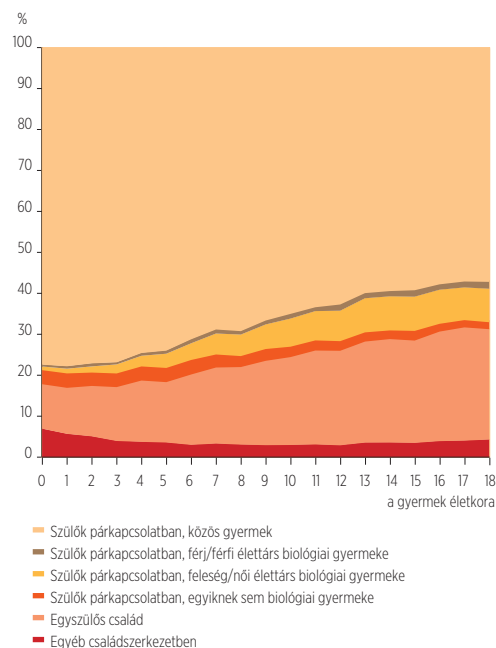
átalakulások zajlanak. Számos kutatás igazolja e változások gyakoriságának folyamatos növekedését, azaz az egyének életpályájuk során egyre többféle együttélési formát élnek meg. Ezekre a dinamikákra utalnak – noha nem egyéni életpályákat figyelnek meg – azok a keresztmetszeti adatok is, amelyek a különböző korú gyermekek családszerkezet szerinti megoszlását mutatják meg.

Az 5. ábra jól mutatja, hogy minél idősebb gyermekeket figyelünk meg, annál alacsonyabb azok aránya, akik együtt élnek mindkét biológiai szülőjükkel. A 0–3 év közötti gyerekeknél 77% körüli, a 13–15 éveseknél 60%, a 18 éveseknél pedig 57% a mutató értéke. Ezzel párhuzamosan növekszik azok aránya, akik vagy egyszülős családban nevelkednek, vagy az egyik szülő nem a biológiai szülőjük. Az egyszülős családok aránya a 0–3 éveseknél 10–13% között mozog, azonban a 13–15 éveseknek már közel 25%-a – azaz minden negyedik ilyen korú gyermek –, a 15 évesnél idősebb kiskorúaknak pedig 26–27%-a csak az egyik szülőjével él együtt.

A *mozaikcsaládban* élők aránya a gyermekek kisiskolás korában kezd növekedni. Ezekben az életkori csoportokban 5–8% között mozog azok aránya, akik két szülővel élnek, de csak az egyikük – jellemzően

az anya – a biológiai szülőjük. Az idősebb korosztályokban minden tizedik gyermek él ilyen családszerkezetben (5. ábra).

5. ábra. A 19 év alatti gyermekek megoszlása a szülők státusza szerint, 2011

Forrás: KSH, 2011. évi népszámlálás, 10%-os minta; saját számítás.
Megjegyzés: Az adat az egyszülős háztartásokra vonatkozik.

KIKET TEKINTÜNK GYERMEKEKNEK?

A hazai és a nemzetközi szociológiai, demográfiai szakirodalomban és a statisztikai gyakorlatban nincsen egységes definíció arra, hogy kiket tekintünk *gyermekeknek*^F. Ez részben a különböző vizsgálati célokból adódik, de az is szerepet játszik benne, hogy sok országban akkor is ragaszkodnak a hosszú évtizedek óta alkalmazott megközelítéshez, ha az adott témára vonatkozó nemzetközi kutatások, adatközlések más gyermekfogalommal operálnak.

A *gyermek* definiálásakor négy olyan ismérvet nevezhetünk meg, amelyek fontos szerepet játszanak a gyermekek csoportjának meghatározásakor. Az egyik, a családi állás, amely az adott személy státuszát határozza meg a családon belül (ez lehet a férj, feleség, élettárs, egyedülálló szülő, gyermek, egyéb rokon stb.) A másik az életkor, amely a legtöbb megközelítésben kiemelt szerepet kap. A harmadik, az eltarthatóság azokat a csoportokat fedi le, akik nem rendelkeznek önálló jövedelemmel. Végül a negyedik jellemzővel az intézményi életút valamely fontos eseményéhez kötik

a gyermekstátusz határát (ilyen például a kötelező oktatás felső életkori határa, a középiskola befejezésének jellemző kora, a jogi értelemben vett nagykorúvá válás).

Mindezek az ismérvek számos megközelítésben kombinálódnak, és bizonyos esetekben kiegészülnek továbbiakkal is, mint például a családi állapot. A statisztikai adatközlések egy részében ugyanis csak a nőtlen, hajadon családi állapotú egyéneket tekintik gyermeknek.

A gyermekkor és a felnőttkor határát ugyanakkor rugalmasan is megközelíthetjük, ahogy például a generációk közötti transzferáramlással foglalkozó kutatások teszik, amelyek a gyermekkor és a felnőttkor határát annál az életkornál húzzák meg, ahol az egyéni jövedelem először haladja meg a fogyasztás értékét.

Néhány példa a statisztikai gyakorlatból a gyermek definíciójára:

A népszámlálások azokat tekintik gyermeknek, akik a családon belül gyermek jogállásúak, és életük során még nem kötöttek házasságot, azaz nőtlenek vagy hajadonok. A gyermeknek tekintett családtagokra vonatkozóan tehát nincsen életkori szűkítés, ugyanakkor az adatközlések egy részében elkülönítik a gyermekek különböző életkori csoportjait.

A nemzetközi kutatási program keretében végrehajtott EU-SILC (Statistics on Income and Living Conditions) jövedelmi helyzetre, szegénységre vonatkozó hazai elemzései gyermeknek a 25 év alatti, eltartott gyermekeket tekintik, míg a nemzetközi vizsgálatokban az eltartottsági kritérium figyelembe vétele nélkül gyermek mindenki, aki nem töltötte be a 18. életévét.

A nagy hagyományú létminimum-számításokban a 0–14 év közötti korosztályt tekintik gyermeknek.

A hazai fogyasztási statisztikákban viszont több definícióval is találkozhatunk. Bizonyos elemzésekben gyermeknek tekintik a 20 éven aluli eltartott, gyermek családi állású, nappali tagozaton tanuló vagy jövedelemmel nem rendelkező személyeket, míg másutt a 20 éven aluli eltartott és nappali tagozaton tanulókat. További elemzésekben azokat is ide számítják, akik 20 éven aluliak, gyermek családi állásúak, nem tanulnak, de munkát keresnek.

A nemzetközi fogyasztási és kiadási statisztikákban viszont a legalább egy szülővel élő, 25 éven aluli inaktív személyeket tekintik gyermeknek.

A SZÜLŐKKEL ÉLŐ HARMINCASOK ÉS NEGYVENESEK JELLEMZŐI

A felnőtté váló fiatalok jellemzően egyre később költöznek el a szüleik háztartásából, ezzel együtt emelkedik azok aránya is, akik a harmincas vagy a negyvenes éveikben még (vagy ismét) a szüleikkel élnek. A felnőtt gyermekek és a szüleik együttélése mindkét fél számára járhat előnyökkel (mint például az olcsóbb lakhatás, segítség a házi munkában vagy a gyermeknevelésben, érzelmi támogatás vagy gondozás),

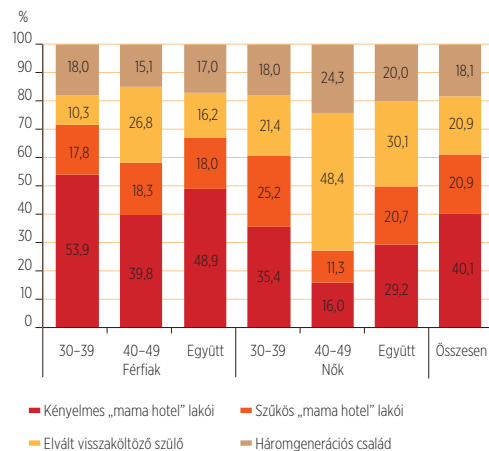
ugyanakkor konfliktusok forrásává is válhat. Az együttélés lehet átmeneti vagy hosszú távú megoldás.

Az Életünk fordulópontjai kérdőíves demográfiai adatfelvétel 2012–2013-as hullámának adataiból részletes információt nyerhetünk a szülővel élő felnőtt gyermekek társadalmi-demográfiai jellemzőiről és az elköltözéssel kapcsolatos véleményükről. Az adatok szerint a harmincas éveikben járó nők 16%-a és a férfiak 27%-a, a negyvenes nők 10%-a és a férfiak 19%-a él együtt legalább az egyik szülő-

jével.² A férfiak a nőknél átlagosan három évvel később hagyják el a szülői házat, és a nem elköltözők aránya is magasabb a körükben, így nem meglepő, hogy a szülőkkel élő harmincas és negyvenes korosztály 63%-a férfi. A teljes 30–49 éves népességhez viszonyítva a vizsgált válaszadóknak alacsonyabb az iskolai végzettsége (körükben 17% a diplomások és 22% a legfeljebb általános iskolát végzettek aránya, míg a megfelelő korú teljes népességben 29%, illetve 13%). A szülőkkel közös háztartásban élő 30–49 év közöttiek körében magasabb a munkanélküliek (15% vs. 11%) és a rokkantnyugdíjasok aránya is (7% vs. 3%), a foglalkoztatottak részaránya pedig alacsonyabb (70% vs. 76%), mint az azonos korú teljes népességben. A szülőkkel élők csupán 18%-a él házasságban vagy élettársi kapcsolatban (a teljes 30–49 éves népesség 67%-ával szemben), minden második egyedülálló (23%), 24% pedig különélő partnerrel rendelkezik. Míg a teljes harmincas és negyvenes korosztály 74%-ának már született egy vagy több gyermeke, és 67%-uk együtt is él velük, a szüleikkel élők csupán 35%-a gyermekes, és 24%-a él közös háztartásban legalább egy gyermekével.

A szüleikkel élő 30–49 évesek nem tekinthetők egységes csoportnak, eltérő élethelyzetek és attitűdök jellemzik őket, más-más életutat jártak be, és másként tekintenek a jövőre is. Párkapcsolati történetük, gyermekvállalásuk, anyagi és lakáshelyzetük szerint *négy jellemző típusukat* azonosítottuk: a kényelmes „mama hotel” lakóit (40%), a szűkös „mama hotel” lakóit (21%), az elvált visszaköltöző szülőket (21%) és a háromgenerációs családokat (18%) (6. ábra).³

6. ábra. A szülői háztartásban élő 30–49 évesek megoszlása típusok, nemek és életkor szerint

Forrás: KSH NKI Életünk fordulópontjai 4. hulláma (2012–2013), 18–49 évesek új mintája; saját számítás, n = 388.

A közkeletű kifejezéssel élve „mama hotel”-ben élő fiatal felnőttek közös jellemzője, hogy már befejezték a tanulmányaikat, de (még) nem alapítottak saját családot, vagyis nincs tartós partnerkapcsolatuk, gyermektelenek, és a szülői háztartásban, annak bizonyos előnyeit élvezve élnek. Az elemzésünk is alátámasztotta ezt a képet, ugyanakkor a „mama hotel” lakóit két jellemző csoportra oszthatók. A *kényelmes „mama hotel”* lakói a szülőkkel élők teljes csoportjához képest iskolázottabbak, az anyagi és lakáskörülményeik jobbak, és többen élnek közülük Budapesten. Háromnegyed részük foglalkoztatott, a többiek munkanélküliek vagy egyéb inaktívak. 12%-uknak egyáltalán nincs saját bevétele, de a többségük kisebb-nagyobb összegekkel rendszeresen hozzájárul a háztartás fenntartásához. Minden

² Azok körében, akiknek legalább az egyik vérszerinti szülője a kérdésés időpontjában életben volt.

³ A csoportokat az ún. látens osztályelemzés statisztikai módszere segítségével különítettük el. A módszer kategorialis megfigyelt változók alapján homogén, egymástól független, látens (közvetlenül nem megfigyelhető) csoportokat (osztályokat) azonosít, és a megfigyelt személyeket ezekbe sorolja be. Az elemzésünkben a csoportképző változók a következők voltak: családi állapot, párkapcsolati helyzet, született-e gyermeke, elköltözött-e valaha a szüleitől, anyagi depriváció (azon tartós fogyasztási javak és életmódelemek száma alapján képzett tercilesek, amelyről anyagi okból kénytelen lemondani) és lakásrűség (az egy lakosbára jutó háztartástagok száma alapján képzett tercilesek).

második már élt a szülőktől külön, de visszszakított oda. A kényelmes „mama hotel” lakóinak háromnegyede férfi, és a fiatalabb korcsoportban magasabb az arányuk.

A *szűkös „mama hotel”* lakói párkapcsolati jellemzőikben hasonlítanak az előző csoporthoz, társadalmi helyzetük azonban több szempontból is hátrányos. 54%-uk legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezik, csak minden második személy dolgozik közülük, körükben viszonylag magas a rokkantnyugdíjasok, az egyéb inaktívák és az egészségi problémákkal küzdők aránya, továbbá az ő lakás- és anyagi helyzetük a legrosszabb a négy csoport közül. 70%-uk még egyszer sem költözött el a szülői házból. Háromnegyed részük anyagilag hozzájárul a háztartás kiadásaihoz, 20% viszont a (valószínűleg alacsony) bevételeit teljes egészében a saját kiadásaira fordítja.

Az *elvált visszaköltöző szülők* egyedülállóak, akik egy felbomlott kapcsolat (házasság vagy élettársi együttélés) után tértek vissza a szülői házba. A négy csoport közül itt a legmagasabb a nők (52%) és a 40 év felettek (55%) aránya. Bár van gyermekük, a szülők válását, külön költözését követő gyermek-elhelyezési gyakorlat következtében a férfiak mindössze 9%-a, a nőknek viszont 81%-a él együtt a gyermekeivel. A csoport tagjainak társadalmi helyzete átlagos vagy kissé átlag alatti, főként a laksűrűség szempontjából kedvezőtlen.

A *háromgenerációs családban élők* házasság vagy élettársuk van, az első tartós kapcsolatukban élnek, kétharmaduk gyermekes. A kényelmes „mama hotel” lakóihoz hasonlóan viszonylag magas iskolázottság, anyagi helyzetük átlagos, és ez a legnagyobb arányban (83%) foglalkoztatott csoport. Egyharmaduk rendszeresen nagyobb összegekkel járul hozzá a háztartás kiadásaihoz, egynegyedük pedig a szülőikkel közös kasszán él. Az átlaghoz képest gyakoribb ez a típus a községekben és a kisvárosokban.

A szülővel vagy szülőikkel együtt élő 30-49 éves felnőtt gyermekek 41%-a szeretne

három éven belül elköltözni (3. táblázat). Mindegyik csoportban az érintettek kevesebb, mint fele nyilatkozott úgy, hogy szándékában áll elköltözni. A legalacsonyabb költözési hajlandóságot az elvált visszaköltöző szülők körében, a legmagasabbat a „kényelmes mama hotel” lakói esetében találunk. (Az elköltözési szándék egyben azt is mutatja, hogy az egyes csoportok mennyire látják reálisnak, hogy megvalósítsák a terveiket, vagy egy idő után lemondanak róluk.)

Az elköltözéssel kapcsolatos várakozások, a döntés során figyelembe vett szempontok és a döntéshozatal miatt érzékelt nyomás is eltér a négy csoportban. A „mama hotel” kényelmét élvezők számára az elköltözés elsősorban nem anyagi szempontokból lenne előnyös (pl. általános elégedettség, jobb kapcsolat a szülőikkel, jobb szexuális élet), ugyanakkor 51%-uk szerint romlana az anyagi és 39%-uk szerint a lakáshelyzetük. Az elköltözésüket elsősorban az anyagi és lakáskörülményeiktől teszik függővé, nem szívesen mondanak le a megszokott élet-színvonalról, és egy tartós párkapcsolatot is szükségesnek tartanak ehhez. Érzékelik a környezetük, a rokonaik és barátaik nyomását is, és 47%-uk három éven belül el szeretne költözni.

A „szűkös mama hotel” lakói számára az elköltözés előnyei hasonlóak, mint az előző csoport esetében, a hátrányok között pedig az anyagi és a lakáshelyzet mellett a szülővel való kapcsolat is helyet kapott (a négy csoport közül ők a legelégedettebbek a szüleikhez fűződő viszonyukkal). Ha van (különélő) partnerük, különösen erős nyomást érzékelnek a részéről, azonban viszonylag hátrányos társadalmi helyzetükből adódóan hiányoznak az elköltözésükhöz szükséges anyagi lehetőségeik.

A válás vagy élettársi kapcsolat felbomlása után visszaköltözők körében viszonylag magas azok aránya, akik szerint javulna a lakáshelyzetük, a munkavállalási lehetőségeik, ill. boldogabbak és elégedettebbek lennének az életben, ha a szüleiktől külön

3. táblázat. A szülői háztartásban élő 30–49 évesek jellemző típusainak az elköltözéssel kapcsolatos véleménye

(%)

Az elköltözéssel kapcsolatos vélemények	Kényelmes „mama hotel”	Szűkös „mama hotel”	Elvált vissza-költöző szülő	Három-generációs család	Összesen
Szándékában áll elköltözi a szüleitől az elkövetkező 3 évben	47,0	36,2	33,3	39,6	40,7
<i>Ha külön költözne, az pozitívan hatna...</i>					
arra, hogy szabadon megtehesse, amit akar	32,3	30,3	34,0	25,3	30,5
a munkavállalási lehetőségeire	8,5	15,0	24,3	13,8	12,7
az anyagi helyzetére	6,6	15,0	11,0	13,6	10,4
a lakáshelyzetére	22,2	13,9	41,5	23,5	22,7
a szexuális életére	41,3	37,1	44,8	17,3	35,6
a szüleivel való kapcsolatára	17,8	12,7	5,0	11,0	13,9
a környezete, barátai róla alkotott véleményére	18,9	12,5	10,3	5,0	13,7
arra, hogy boldog és elégedett legyen az életben	39,0	29,7	47,5	29,9	36,0
<i>Ha külön költözne, az negatívan hatna...</i>					
arra, hogy szabadon megtehesse, amit akar	11,0	11,3	4,5	13,4	10,9
a munkavállalási lehetőségeire	6,4	7,9	26,0	13,3	10,3
az anyagi helyzetére	51,3	36,7	58,4	41,0	46,7
a lakáshelyzetére	38,9	37,1	19,8	31,8	35,0
a szexuális életére	3,0	4,8	0,0	2,9	3,0
a szüleivel való kapcsolatára	9,2	19,2	14,0	15,7	13,2
a környezete, barátai róla alkotott véleményére	0,0	8,2	0,0	4,1	2,6
arra, hogy boldog és elégedett legyen az életben	0,0	8,2	0,0	4,7	2,8
<i>A döntésben, hogy elköltözik-e a szüleitől, szerepet játszik...</i>					
az anyagi helyzete	54,5	43,9	51,1	46,8	50,2
a munkája	19,7	23,0	48,2	24,0	24,3
a lakáshelyzete	52,2	34,5	62,4	40,3	46,9
az egészségi állapota	6,0	4,8	7,1	10,0	6,7
a szülei egészségi állapota	28,6	18,4	0,0	7,7	18,9
hogyan milyen a kapcsolata a szüleivel	22,2	18,3	20,5	8,4	18,2
hogyan van-e partnere	41,1	16,5	41,2	39,2	35,4
<i>...szerint külön kellene költöznie a szüleitől</i>					
A legtöbb barátja	23,1	21,3	20,1	13,0	20,2
A szülei	22,2	21,8	0,0	7,7	16,7
A legtöbb rokona	22,8	21,8	10,2	15,0	19,6
A partnere (ha van)	53,4	78,6	56,7	54,5	58,1

Forrás: KSH NKI Életünk fordulópontjai 4. hulláma (2012–2013), 18–49 évesek új mintája; saját számítás, n = 388.

élhetnének, az anyagi helyzetük azonban romlana. Úgy látják, a szüleik és a rokonaik nem sürgetik az elköltözésüket, segítséget nyújtanak a nehéz élethelyzetben. Valószínűleg csak akkor költöznének külön, ha egy új partnerrel, biztos anyagi körülmények között tehetnék meg.

Az ún. „háromgenerációs család” tagjai várják a legkevesebb pozitív (vagy negatív) változást az esetleges külön költözéstől, és úgy érzik, a közvetlen környezetük sem ösztönzi őket erre. Ők a leginkább megosztottak abban a kérdésben, hogy szándékukban áll-e elköltözni:

28%-uk mindenképpen el szeretne költözni, 48%-uk viszont semmiképpen sem. A csoport jelentős része valószínűleg hosszú távú megoldásnak tekinti a szüleivel (valamint a partnerével és a gyermekekkel) való együttélést, amely kölcsönös előnyökkel jár, és egy háztartáson belül viszonylag függetlenül alakíthatják az életmódjukat. A csoport más tagjai számára viszont a családi életútnak ez csak egyik állomása, és keresik az önállósodás lehetőségét, amelyek főként anyagi korlátai vannak.

AZ IDŐSEK CSALÁDSZERKEZETE

Az európai és a fejlett országok egyik legpregnansabb demográfiai jelensége a népesség öregedése, ami makroszinten azt eredményezi, hogy a társadalomban folyamatosan növekszik a 65 éves és idősebb népesség aránya, valamint a várható élettartam növekedése következtében egyre többen tartoznak a legidősebb idősök (az ún. „the oldest old”) – a 80 év feletti népesség – kategóriájába.

Ez utóbbi azt prognosztizálja, hogy egyre többen lesznek olyanok is, akik a magánháztartások kereteiből kikerülve közösségi keretek között élnek majd hétköznapjaikat. A legutóbbi népszámlálás adatai szerint 2011-ben a 80–84 éves korosztály 6, a 85–89

évesek 9, a 90 év felettieknek pedig 14%-a él intézeti háztartásban, döntően idősek otthonában.

A magánháztartásban élők körében minden harmadik idős egyedül él. Arányuk az elmúlt két évtizedben növekedett (4. táblázat).

4. táblázat. A 65 éves és idősebb népesség háztartásszerkezet szerinti megoszlása, 1990, 2001, 2011

Háztartásszerkezet	1990	2001	2011
Egyedül él	27,3	31,0	34,5
Partnerével él gyermekek nélkül	36,4	39,0	37,7
Partnerével él gyermekkel	6,2	6,5	8,3
Egyéb háztartás- szerkezetben él	30,1	23,5	19,4
Összesen	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH, Népszámlálás 1990 és 2001, 2%-os minta, 2011, 10%-os minta; saját számítás.

Minél idősebb korosztályt vizsgálunk, annál magasabb az egyedül élők aránya. A 65–70 év közöttiek alig több mint negyede, a 80 év felettiek már közel fele egyedül él (5. táblázat). Az egyedüllet testi és lelki terhei a nőket sújtják nagyobb mértékben, hiszen az idősek minden korosztályában lényegesen magasabb az egyedül élő nők aránya. Ennek egyik oka, hogy még mindig a nők számíthatnak hosszabb élettartamra,

5. táblázat. A 65 éves és idősebb népesség háztartásszerkezet szerinti megoszlása korcsoportok szerint, 2011

Háztartásszerkezet	Nők				Férfiak				Összesen			
	65–70	71–74	75–80	81+	65–70	71–74	75–80	81+	65–70	71–74	75–80	81+
Egyedülálló	33,2	42,1	50,8	54,9	16,0	17,0	19,2	27,5	26,0	32,5	39,8	46,7
Partnerével él gyermekek nélkül	38,0	30,7	20,7	8,5	56,9	60,8	61,3	50,5	45,9	42,2	34,7	21,0
Partnerével él gyermekkel	8,7	5,2	2,9	0,9	18,6	14,0	10,4	7,1	12,9	8,6	5,5	2,8
Egyéb háztartás- szerkezetben él	20,1	22,0	25,7	35,7	8,5	8,2	9,2	14,9	15,2	16,7	20,0	29,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH, 2011. évi népszámlálás, 10%-os minta; saját számítás.

így nagyobb arányban válnak özvegygé. Ezt igazolja az is, hogy a női korcsoportokban mindenütt sokkal alacsonyabb a partnerükkel együtt élők részaránya.

CSALÁDSZERKEZET EURÓPÁBAN

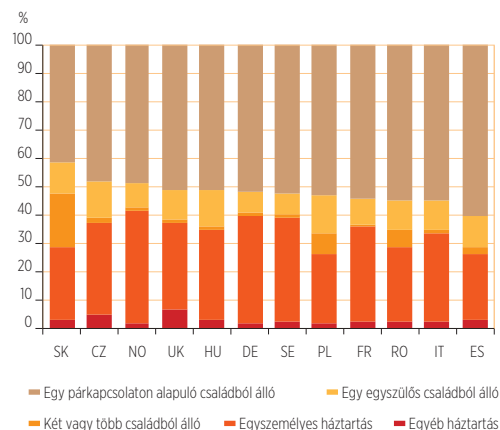
Európa országaiban a demográfiai folyamatok és a családszerkezeti változások számos eleme egy irányba mutat, ugyanakkor nem minden tényezőről mondható el ez, és az is megállapítható, hogy a változások különböző ütemben zajlanak. Az együttélési formák ezáltal nem csupán egy-egy országon belül változatosak, hanem az egyes országok népességének családszerkezete között is számos különbség írható le. Az alábbiakban néhány európai ország mintáján mutatjuk be ezeknek a különbségeknek a fontosabb elemeit.

Európa-szerte jellemző módon egyre több háztartásban csak egy vagy két generáció él együtt. A többcsaládúak (jellemzően háromgenerációsak) aránya szinte minden országban elenyésző, ellenben van néhány kivétel – az általunk vizsgált országok közül Szlovákia, Lengyelország és Románia –, ahol jóval átlag feletti a részesedésük. Szlovákiában például minden ötödik háztartás többcsaládú, míg Lengyelországban 7, Romániában pedig 6% (7. ábra). Kulturális és gazdasági okok is szerepet játszhatnak abban, hogy bizonyos térségekben még ma is számottevő a többcsaládú háztartások aránya. Az idősödő szülőkről való gondoskodás mintái, a fiatal családok önálló otthonhoz jutásának nehézségei, a partnerkapcsolat felbomlása után a szüleikhez visszaköltöző egyedülálló szülők aránya mind meghatározhatják, hogyan alakul egy adott országban a többcsaládú háztartások aránya.

A kontinens legtöbb országában magas, és növekvő tendenciát mutat az egyedül élők aránya. Ennek egyik meghatározó forrása a demográfiai öregedés, azaz minden

európai társadalomban emelkedik az idősek aránya, akiknek nagy része egyedül él. Ami a fiatalokat illeti, számos országban a kései családalapítás és a törékenyebb párkapcsolatok állnak a jelenség hátterében.

7. ábra. A háztartások megoszlása háztartástípus szerint Európa néhány országában, 2011

Forrás: Eurostat, népszámlálási adatbázis (2011. évi adatok); saját számítás.

Az egyedül élők aránya a skandináv országokban a legmagasabb. Az általunk kiválasztott országok közül Norvégia és Svédország példája is jól tükrözi ezt: Norvégiában a háztartások 40%, Svédországban pedig 36%-a egyszemélyes háztartás. A skandináv országokon kívül Németországban (37%) és Franciaországban (34%) magas még az egyszemélyes háztartások aránya (7. ábra). Az egyedül élők korstruktúráját vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy ezekben az országokban főként a fiatalabbak és a középkorúak élnek nagyobb arányban egyedül. Részletes korcsoportos mutatók nem állnak rendelkezésre, de más forrásokból tudjuk, hogy az említett országokban a fiatalok nagyon korán elköltöznek a szülői házból, de ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy párkapcsolatot is létesítenek, azaz az elköltözés gyakran partner nélkül történik. Az ún. „szingli” jelenség ezekben az országokban a legelterjedtebb.

Az egyedül élők relatíve alacsony aránya főként a dél-európai és a kelet-európai országokra jellemző. Összességében az is megállapítható, hogy az EU-15 országok aggregált mutatója még a dél-európai országokkal együtt is sokkal magasabb, mint az Európai Unióhoz később csatlakozóké. Ugyanakkor például a kelet-európai régióon belüli különbségek is jelentősek. Miközben például Szlovákiában 25, Lengyelországban 24, Romániában pedig 26%-ot tesz ki az egyedül élők aránya, addig Magyarországon ennél lényegesen magasabb, 2011-ben 32% volt (7. ábra).

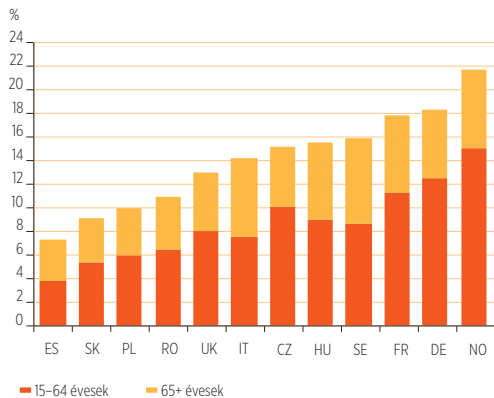
Ha az egyedül élők körén belül a 65 év alattiak és az annál idősebbek mutatóit külön-külön vizsgáljuk meg (8. ábra), azt látjuk, hogy a dél- és kelet-európai országok alacsony mutatói egyrészt annak köszönhetőek, hogy az idősek életkilátásai itt még mindig elmaradnak a nyugat- és észak-európai országokétól, melynek következtében csak kisebb mértékben hatnak a demográfiai öregedés okozta családszerkezeti átalakulások. Azaz az időskorú egyedül élők aránya ezekben az országokban még mindig relatíve alacsony. Másrészt viszont – és ez a meghatározóbb – Dél- és Kelet-Európában később költöznek el a fiatalok a szülői ház-

ból, és kevésbé jellemző, hogy párkapcsolat hiányában is vállalják az önálló háztartás alapítását. Tehát az egyedül élő fiatal és középkorú népesség aránya lényegesen alacsonyabb, mint az északi és a nyugat-európai országok döntő többségében.

Az európai társadalmakat az alacsony, az országok döntő többségében még a népesség reprodukcióját sem biztosító termékenységi mutatók általánosan jellemzik. Részben ennek következtében mindenütt csökken a gyermeke(ke)t nevelő családok aránya.

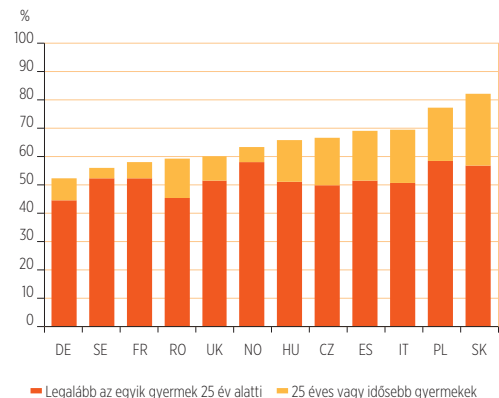
Azokban az országokban alacsonyabb a gyermekes családok aránya, ahol vagy alacsony a termékenység, vagy a fiatalok korán elhagyják a szülői házat (9. ábra). Németországra mindkettő jellemző, így nem meglepő, hogy csak minden második családban él 25 év alatti vagy ennél idősebb gyermek. A viszonylag magas termékenységgű, de a korai elköltözési mintát mutató Svédországban és Franciaországban is csupán a családok 56–58%-ában él gyermek, akik jellemzően 25 év alattiak. A vizsgált kelet-közép- és dél-európai országokban ezzel szemben elsősorban a 25 év feletti felnőtt gyermekek és szüleik gyakori együttélése miatt magasabb a gyermekes családok aránya.

8. ábra. Az egyszemélyes háztartásban élők népességben belüli aránya életkor szerint Európa néhány országában, 2011

Forrás: Eurostat, népszámlálási adatbázis (2011. évi adatok); saját számítás.

9. ábra. A gyermek(ek)et nevelő családok aránya az összes családon belül a gyermek(ek) életkora szerint Európa néhány országában, 2011

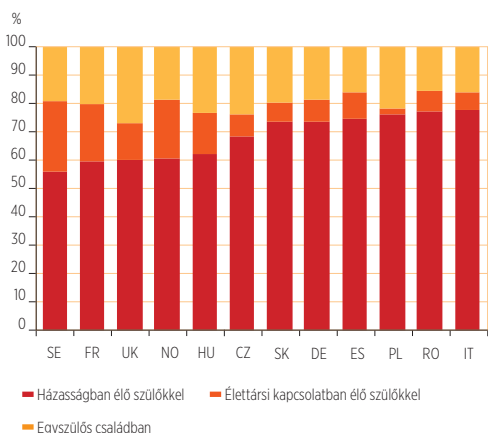

Forrás: Eurostat, népszámlálási adatbázis (2011. évi adatok); saját számítás.

Az európai országok között abban a tekintetben is jelentős különbségek vannak, hogy a gyermeket nevelő családok körén belül mekkora a kétszülős és az egyszülős családok aránya, illetve a kétszülős családokon belül milyen párkapcsolati formában élnek a gyermeket nevelők. Az élettársi kapcsolaton alapuló családokban élő gyermekek aránya jellemzően a skandináv országokban és Franciaországban magas, míg a kelet-európai és a déli országokban alacsonyabb (10. ábra).

Az egyszülős családban élő gyermekek aránya alapján nehezen lehetne elkülöníteni országcsoportokra jellemző mintákat, hiszen Európa nyugati és keleti felén is változatos mintákat láthatunk. A kelet-európai térségben Magyarországon és Csehországban a legmagasabb az egyszülős családban élő gyermekek aránya, Romániában viszont alacsonyabb. Nyugat-Európában az Egyesült Királyságban kiugróan magas az arányuk, itt a gyermekek több mint negyede egyszülős családban él, míg Észak- és Dél-Európa országaiban általában alacsonyabb az arányuk (10. ábra).

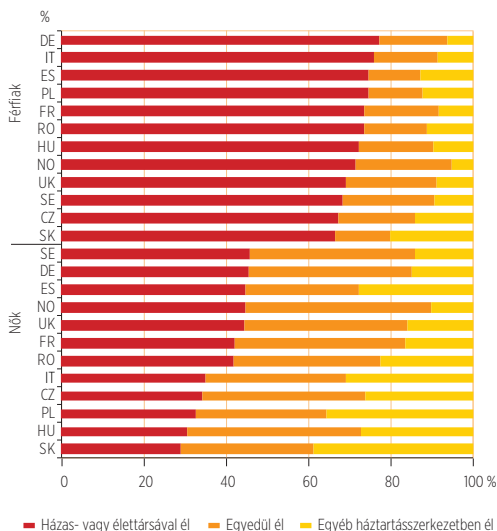
10. ábra. 25 év alatti gyermeket (is) nevelő családban élő gyermekek családszerkezet szerinti megoszlása Európa néhány országában, 2011

Forrás: Eurostat, népszámlálási adatbázis (2011. évi adatok); saját számítás.

Ahogy korábban már utaltunk rá, a mai társadalmakban nem jellemző, hogy az idősebb generációk gyermekeikkel és azok családjával éljenek együtt, többségük egyedül vagy a partnerével él. A partnerkapcsolatban élők arányát két tényező határozza meg: az egyik, hogy mennyien vannak, akik életük korábbi szakaszában elváltak, és nem létesítettek újabb kapcsolatot, a másik pedig az özvegygégé válás. Utóbbi a nemek közötti halandósági különbségektől is függ. Magyarországon például a férfiak és a nők várható élettartama közötti nagy különbség következtében számos nő marad özvegyen idősebb korára. Ezért az idős(ebb) nők körében egyrészt magas az egyedül élők aránya, másrészt alacsony a partnerükkel élőké. Ez a minta nagyon hasonló a többi kelet-európai országban, ugyanakkor különbségek is tetten érhetők. Magyarországon a legkisebb és Szlovákiában a legnagyobb az egyéb háztartásszerkezetben élők aránya, amely többnyire a gyermekeikkel élő idősek együttélési formáit fedeli le.

11. ábra. A 65 éves és idősebb népesség háztartásszerkezet szerinti megoszlása nemek szerint Európa néhány országában, 2011

Forrás: Eurostat, népszámlálási adatbázis (2011. évi adatok); saját számítás.

FOGALMAK

A családokkal és a háztartásokkal kapcsolatos fogalmak fő forrása a Központi Statisztikai Hivatal által végzett népszámlálások módszertani útmutatója. Az ettől való eltéréseket minden esetben jelezzük.

Háztartás: Közös (*magán*)háztartásba az olyan együtt lakó személyek tartoznak, akik egy lakásban vagy annak egy részében laknak, a létfenntartás (például étkezés, napi kiadások) költségeit – legalább részben – közösen viselik. A háztartások másik részét az *intézeti háztartások* (például kollégium, idősek otthona, börtön) alkotják, ahol az ott élők közösségi elhelyezést vagy elhelyezést és ellátást kapnak.

Család: A *család* a házastársi vagy élettársi, illetve vérségi kapcsolatban együtt élők legszűkebb köre. A népszámlálások meghatározása szerint a család lehet a) *párkapcsolaton alapuló*, ezen belül házaspár vagy élettársi kapcsolatban együtt élő két személy, akár nőtlen, hajadon gyermekkel, akár gyermek nélkül; vagy b) egy szülő nőtlen, hajadon gyermekkel (*egyszülős család*).

Családháztartás: Az egy vagy több családot magában foglaló háztartás az ún. *családháztartás*. Ha a háztartás egy családból áll, a család és a háztartás lényegében azonos, a háztartás *egy családos*. Az *egy családos* háztartás a családtól abban különbözik, hogy a családdal együtt élő rokon vagy nem rokon személyeket a családtagok száma nem, a háztartás tagjainak száma viszont tartalmazza. Ha több család vezet közös háztartást, a háztartás *több családos*. A két vagy több családból álló háztartások tagjainak száma – hasonlóan az *egy családos* háztartásokhoz – a háztartást alkotó családok tagjainak számán kívül magában foglalja a családokkal élő, de külön családot nem alkotó személyek számát is.

Nem családháztartás: Azt a háztartást, ahol nem él család, nem családháztartásnak nevezik. Ezek a következők: a) *egyszemélyes háztartás*, amikor a háztartást egyetlen személy alkotja; b) *egyéb összetételű háztartás*, amelyben csak családot nem képező személyek élnek. Ez utóbbi lehet: együtt élő, de családot nem alkotó rokon személyek (például testvérek; házas, elvált vagy özvegy gyermekével együtt élő apa vagy anya; egy nagyszülő bármilyen családi állapotú unokájával) vagy nem rokon személyek (például barátok) háztartása.

Gyermek: A népszámlálási háztartás- és családszerkezeti adatközlések csak azokat tekintik *gyermeknek*, akik nőtlen vagy hajadon családi állapotúak (azaz még sosem kötöttek házasságot). Ekkor a nem nőtlen, hajadon, egyébként gyermek státusú személyek az egyéb rokonok között szerepelnek. Az elemzés második felében egy bővebb gyermek-fogalmat használunk: *gyermeknek* tekintjük mindazokat, akiket a kérdezettek gyermek státuszúnak jelöltek, azaz olyan személynek, aki legalább az egyik szülőjével együtt él. Emiatt a házas, elvált vagy özvegy gyermekeknek egyik vagy mindkét szülőjével való együttélését a két módszer eltérő családtípusba sorolja.

Családi állás: A *családi állás* az azonos háztartásban élő személyek egymáshoz fűződő rokonsági vagy egyéb (gazdasági) kapcsolatát fejezi ki. Családi állás szerint a háztartástag lehet férj vagy feleség, élettárs, gyermekével egyedül élő szülő, gyermek, felmenő rokon, más rokon, nem rokon és egyedülálló. Ebben az esetben a *gyermek* a férj, feleség, élettárs vagy a gyermekével egyedül élő szülő gyermeke, ha nem alkot önálló családot, függetlenül az életkorától, családi állapotától és attól, hogy van-e saját megélhetési forrása.

AJÁNLOTT IRODALOM

Földházi E. (2008): *Az első házasságkötés után. A párkapcsolatok dinamikája, egyszülős családok kialakulása és megszűnése Magyarországon a 20. század második felében*. PhD disszertáció. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/350/1/foldhazi_erzsebet.pdf

Harcza I. – Monostori J. (2012): Családi struktúrák az életciklusban. In Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi riport 2012*. TÁRKI, Budapest: 65–92.

Harcza I. – Monostori J. (2014): Demográfiai folyamatok és családformák pluralizációja Magyarországon. In Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi riport 2014*. TÁRKI, Budapest: 83–109.

KSH (2013): *2011. évi népszámlálás. 5. Háztartások, családok életkörülményei*. KSH, Budapest.

KSH (2013): Családtípusok és párkapcsolati formák változása a népszámlálási adatok tükrében. *Statisztikai tükör*, 115, 2014. jan. 13. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/csaladtipusok.pdf>

Monostori J. (2013): Az egyszülős családdá válás társadalmi meghatározottsága. *Socio.hu*, 2013/3. http://www.socio.hu/uploads/files/2013_3/2monostori.pdf

Murinkó L. (2013): *Első elköltözés a szülői házból Magyarországon. A szülői ház elhagyásának időzítése, párkapcsolati környezete és családi háttér szerinti különbségei*. KSH NKI Kutatási Jelentések 94. KSH NKI, Budapest.

HONLAPOK

Eurostat, népszámlálási adatbázis: <https://ec.europa.eu/CensusHub2>